

Behöver vi ha några fjällkor kvar?

Kanhända inte den vanligaste starten på en skrivelse till en regering, men tyvärr en berättigad fråga att ställa till de som bestämmer i Sverige idag. Vi hoppas från Svensk Fjällrasavels sida att svaret på den frågan är ja, men ska så ske så finns ett antal problem att ta tag i!

Att det funnits lönsamhetsproblem i svensk mjölkproduktion är ingen hemlighet, LRF Mjolk och föreningen Sveriges mjölkbönder lär ha berättat om detta för er. Många gånger är de problem som tas upp av bondeorganisationer sådana som gäller stora gårdar och deras förutsättningar att följa regelverk och lagar med en svajig ekonomi på gårdsnivå. För oss som har fjällkor och försöker leva av deras produktion är problemen vad gäller lönsamheten precis lika stora, om inte större än för de stora gårdarna. Vi har ofta inte lika nya stallar, många av oss har fortfarande korna i uppbundna stallar, i gamla men ofta bra ladugårdar, vi lever många gånger på att vi inte nyligen satsat och byggt nytt. Det gamla uttrycket ”leva på rost och röta”, innebärande att vi måste slira på underhåll för att inte pengarna räcker kan gälla för de flesta av oss. Vi saknar ”storleksfördelar”, vi har inte östeuropeisk personal från bemanningsfirmor för att sänka arbetskraftskostnaderna. Vi gör det genom att inte ta ut lön för egen del! Men nu börjar vi som regel vara för gamla och inga nya vill ta över våra gårdar med de arbetsvillkoren som vi har!

“Houston, we have a problem!”

Statistik är måhända inte alltid fascinerande men kan vara belysande! Så här har det gått för fjällrasen och de små gårdarna sedan vi gick med i EU.

Avkastning per ko och ras i kg energikorrigerad mjölk per år enligt kokontrollen.

	Fjällko	SJB	SRB	Holstein
1995	5800	6200	7200	7500
2018	5865	9000	9700	10500
Ökn	65	2800	2500	3000

Att avkastning för fjällkorna i princip inte har ökat något alls under de senaste 25 åren beror på att vi på grund av rasens litenhet varit tvungna att bredda den genetiska basen för att undvika inavel (Projekt Rädde Fjällkon). Hade den korsningsavel som bedrevs på sjuttio- och åttiotalen fortsatt hade kanhända avkastningsgapet till de övriga raserna varit mindre, men vi hade å andra sidan inte haft någon fjällras kvar idag. Idag är rasen efter sin litenhet genetiskt bred och sund, men kan föga förvånande inte hävda sig ekonomiskt mot världsraser. Man kan

för övrigt fundera hur lätt det kommer att vara att näringsförsörja kor med en snittavkastning på 10000 kg mjölk i en framtid utan tillgång på handelsgödsel och diesel i dagens mängd. Behöver vi inte ha kvar en lokal koras med mjölkningsanlag passande för det foder vi kan producera inom landet som en försäkring för framtiden?

Antal gårdar i kokontrollen 1995 med mellan 1-49,9 kor var 9729st

Antal gårdar i kokontrollen 2018 med mellan 1-49,9 kor var 841st

Att dom små gårdarna (där fjällkorna funnits och finns) försvinner i skrämmande snabb takt blir plågsamt tydligt av ovanstående siffror. Det finns idag absolut inget incitament att denna utveckling ska stanna av. En genomsnittlig Arla gård i Sverige levererar nu ca 700 ton mjölk per gård och år till mejeri. Mer än någon enda fjällkogård någonsin gjort på ett år. I Danmark är motsvarande siffra 2000 ton per gård och år. Peder Tuborg, Arlas VD, anser att Sveriges lönsamhetsproblem ligger i att vi har för många små gårdar och att vi behöver bli mer lika danskarna. Har han rätt har vi knappast mer än 1000 mjölkgårdar kvar i Sverige om 10år.

Antal fjällkor i kontroll inklusive korsningar. 1995 2222st

2000 2154st

2010 1254st

2018 632st

Dessa 632 kor som fanns i kokontrollen 2018 fanns på sammanlagt 115 olika gårdar men nästan alla dessa gårdar har bara enstaka eller ett par fjällkor. FAO framhåller att koraser där antalet fertila hondjur är mellan 100 och 1 000 individer är att betrakta som hotade. Ca 70% av de kontrollerade fjällkorna står på något dussintal gårdar varav ägaren till den som hade flest (75st) avled dagen före jul. Att vi refererar till kor i kokontrollen är för att de är endast via sådana fjällkor som vi kan försöka bevara de egenskaper som rasen som mjölkkras har. Det finns fler fjällkor som hålls som dikor/naturvårdare men dessa bidrar i praktiken inget till bevarandet av rasens kvaliteter.

Hur ser ekonomin ut i praktiken?

Att bygga en ny ladugård åt fjällkor är idag utsiktslöst om man inte vunnit pengar på lotto. När vi i föreningen försöker framhålla de fördelar som fjällkorna trots allt har, en bra och effektiv foderomvandling, utmärkt fertilitet, bra fodersök på betet, etc. Då påpekar vän av ordning med ny skuldsatt lagård att man inte kan finansiera ett lagårdsbygge med 3000 kg mindre mjölk per ko som det idag i praktiken innebär att ställa in en fjällko på ett bås. Ännu

värre blir det om man ska släppa in henne bland 350 Holsteinkor i en lösdrift i södra Sverige. Fjällkorna passar dåligt i lösdriftssystem, och ännu sämre blir det som några få fjällkor ihop med stora kor.

Ekonomi med att mjölka fjällkor kan man idag få om man förädlar mjölken på gården via ett eget gårdsmejeri. Fjällrasens mjölkprotein skiljer sig på ett mycket positivt sätt från andra rasers mjölk och ger ett högt förädlingsutbyte om man gör ost. I Svensk Fjällrasavel inriktar vi idag våra ansträngningar på att ytterligare förbättra dessa anlag. Tyvärr betalas det idag inget extra för detta inom mejerinäringen i stort, utan mervärdet kan idag bara utvinnas på gårdsnivå om man har ett eget mejeri. Men att få tiden att räcka till för allt som behöver göras som liten gårdsmejerist är inte alltid lätt. Ännu svårare är det att börja med gårdsmejeri om man redan är mjölkproducent, detta kan låta paradoxalt men beror på att man som mjölkproducent som regel redan har fullt upp med annat jobb och inte orkar/hinner dra igång ytterligare verksamhet på gården. Med stigande ålder är det då lättare att sluta helt mjölka och går över till dikor.

Det är lättare att starta som gårdsmejerist om man inte redan driver en 30kors gård. Många gånger räcker det med mindre än 10 kor för att ha full huggning och bra ekonomi som gårdsmejerist. Nackdelen är då att man som regel inte kan något om kor och hur dessa ska skötas så det finns en klar uppförsbacke där. Där märker vi allt mer att vi som förening måste hjälpa till med råd på en väldigt rudimentär nivå för att djurhållningen ska fungera. Vi ser även i föreningen att gårdsmejerister och fäbodbrukare har svårt att orka med det ideella arbete som att driva en liten avelsförening kräver. Avelsarbetet som krävs för att bevara rasens egenskaper framåt kräver arbete och någon måste göra det, tills idag har det i stor utsträckning vilat på vanliga mjölkbönder med föreningsvana från Kooperationen. Det kapitalet tunnas idag ut snabbt, mycket snabbt eftersom så få nya börjar med fjällkor.

Varför kan am- och dikor inte användas i avelsarbetet?

Om fjällkon hålls som am- och diko förlorar vi den grund vi har att stå på idag i vårt avelsarbete. För att veta vilka egenskaper våra semintjurar nedärver måste vi få in data från kor som mjölas, data som inte går att få från am- och dikor. Att mjölmängden inte kan mätas är uppenbart eftersom kalven dricker en okänd mängd mjölk och kon anpassar sin mjölkproduktion efter hur mycket kalven dricker. Juverhälsan hos am- och dikor skiljer sig också avsevärt från mjölkors och säger inget om kons sårbarhet för exempelvis mastit om hon skulle börja mjölkas. Mjölklarhet är omöjligt och lynne svårt att gradera om kon inte mjölkas. Att få tillförlitliga fett- och proteinhalter är också omöjligt hos en am- och diko eftersom fett- och proteinhalten varierar under urmjölkningen, en ko som går med kalv går oftast inte att mjölka alls, kon släpper helt enkelt inte ner någon mjölk. Om korna hålls som am- och dikor kommer vi därför succesivt förlora gener som är avgörande för fjällkons och

mjölkens kvalitet utan att vi märker det förrän de är helt borta. Allt detta sammantaget gör att det fortsatta avelsarbetet hänger på att fjällkorna fortsätter hållas som mjölkkor!

Vad göra om vi vill ha fjällkorna kvar om 10 år?

Vi inser att vi som fjällkobönder är en liten del av ett större lönsamhetsproblem som finns inom svensk mjölkproduktion. Annars hade inte 8888 gårdar med mellan 1-49,9 kor i kokontrollen slutat med sin verksamhet sen 1995. Det är på den gårdsstorleken som fjällkorna fanns och idag finns.

Vi föreslår därför att

För det första. För att hindra att de sista fjällkorna försvinner från mjölkgårdarna ser vi på kort sikt ingen annan lösning än att stödet till de som mjölkar sina fjällkor ökar till åtminstone 6000kr per djurenhet inom stödet för hotade raser. En stödnivå som idag finns i grannlandet Finland som under samma tid som vi beskrivit har ökat sitt fjällkoantal. Detta är dock inget som löser problemet på sikt men ger förhoppningsvis en tidsfrist så att mer kan göras och utvecklingen vändas. Att öka stödet till djur som inte mjölkas ökar risken att ändå fler slutar med mjölkproduktion och blir köttproducenter vilket inte hjälper miljön eller fjällkorasen framåt, då det inte är ökad köttkonsumtion som är vägen att gå framåt. Så det är viktigt att stödet är ett incitament att bevara egenskaperna hos rasen. När vi lyft frågan om att höja ersättningen till mjölkande kor har Jordbruksverket framfört synpunkter på hur detta ska kontrolleras som ett hinder för genomförande. Vi anser att detta exempelvis borde kunna lösas med den teknik som alla har idag, såsom mobilkameror mm, som gör att man dokumentera och skicka in till Jordbruksverket.

För det andra. En förenkling av regelverket runt gårdsmejerier vore på sin plats. Det borde finnas en hemsida på Livsmedelsverket eller Länsstyrelsen med en enkel ritning på hur ett gårdsmejeri kan se ut för att vara möjligt för myndigheterna att godkänna. Vad det ska vara för typ av väggbeklädnad, hur golvet ska se ut, lutningar till avlopp, vad behöver man ha för kontakter med myndigheter etc. Ska vi kunna få fram en ny generation bönder som ska ha fjällkor så är det troligast att dessa finns på mindre gårdar med egen förädling. Då måste det bli enklare än idag att kunna starta en sådan verksamhet. Eldrimners verksamhet i Jämtland har gjort mycket för att ge kunskap så folk ska våga tänka utanför de vanliga banorna, men mer behövs, och framförallt måste tröskeln in i gårdsproduktion av livsmedel vara lägre än idag för att fler ska våga och ha råd att ta steget. Man måste kunna starta utan att vara född med silversked i munnen! Därför bör man kunna få ett utbildningsstöd på 3000 kronor per dag för kurser på Eldrimner gällande gårdsförädling om man bedriver produktionen med

fjällkor. Man måste helt enkelt ha råd att kunna lämna gården för att skaffa sig utbildning och komma vidare.

För det tredje. Det är inte säkert att detta kommer att räcka för att bevara fjällkon med dagens kvaliteter och produktionsnivå. Som ni kan se på bifogad redogörelse av Kristina Belfrage om produktion under betydligt energisnålare förhållanden så är ett bevarande av avkastningsnivån ett mycket viktigt mål för att försäkra samhället om en livsmedelsproduktion i ett framtida betydligt koldioxid snålare samhälle. För att bevara dagens nivå på fjällrasen behöver vi under de närmaste åren bygga upp ett genbankslager av 1000-1500 embryon efter bra kor ur många olika kolinjer med rasens bästa tjurar som fäder. Detta för att i framtiden kunna hämta fram avelsmaterial om kommande års ansträngningar visar sig inte ge frukt. Detta embryolager kan även försiktigt omsättas och fyllas på under kommande år för att tjäna som hjälp att ta fram nya avelstjurar till rasen om man tappat bort vissa härstamningslinjer, vilket vi idag har problem med.

För det fjärde. Grunden till problemet är egentligen lönsamheten inom lantbruksnäringen generellt, staten har egentligen två vägar att gå, sänka skatter rejält på insatsvaror eller höja stödet till produktionen rejält med egna medel utöver EU-medel. Hur lönsamheten ska förbättras är ingen lätt nöt att knäcka, dock har vi några förslag:

Ett årligt grundavdrag för råvaruproducenter av livsmedel, t ex i fallande skala 30 000-100 000 kr efter storlek på produktionen, högre skala för produktion med utrotningshotade husdjursraser.

Om livsmedelsstrategin genomförs i sin helhet har vi kommit en bra bit på vägen.

Investeringsstödet till ny- och ombyggnationer av ladugårdar skulle kunna höjas till 50-60 % om man bygger för att ha fjällkor eller andra utrotningshotade husdjursraser till mjölkproduktion.

Frågor

Har staten något ansvar över fjällkobsättningar då någon plötsligt råkar ut för en olycka? Finns det någon instans dit den som drabbas av till exempel brand eller dödsfall kan vända sig och få hjälp?

Fjällkons bevarandestatus i kokontrollen är idag lika låg eller lägre än våra fyra stora rovdjur som samtliga anses vara sårbara eller nära hotade. Hur ser staten på den problematiken?

Vilka åtgärder avser staten göra för att säkra att fjällkon finns kvar som en mjölkras i framtiden? Är ni villiga att avsätta resurser till detta arbete? Svensk Fjällrasavel ser fram emot ett konstruktivt samarbete med närings/landsbygdsdepartementet i dessa frågor.

Ivan Eriksson

Ordförande Svensk Fjällrasavel

Robert Eklundh

Vice ordförande Svensk Fjällrasavel

Bilaga

Sammanfattning av doktorsavhandling Kristina Belfrage:

Intergrating food production and biodiversity – energy and scale issues in implementation